

دو فصلنامه مطالعات نقد ادبی اسال سیزدهم

پاییز و زمستان ۱۳۹۷ شماره چهل و هشتم

بررسی آرمان شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی^۱

زینب السادات کاشانی^۲

محمدعلی گذشتی^۳

چکیده

مهم ترین مسئله ای که فارابی مورد بحث و بررسی قرار داده است، مسأله عدالت است. از نظر وی عدالت این است که همه به سعادت و کمال افضل خود برسند. حال طبق این نظریه فارابی آرمان شهر یا مدینه فاضله، مکانی است که در آنجا زندگانی مردم کامل و قرین سعادت و رستگاری است. جایی است دست نیافتنی که تصویر آن همواره در افق آرزوی آدمی نقش می‌بندد. بشر در طول تاریخ آرزومند دستیابی به جامعه‌ای بوده که در آن به خواسته‌هایش برسد و معنویت را با آرامش روحی - روانی و بی نیازی مادی در آمیزد. انسان از دیرباز در برابر ناکامی‌ها، بیدادگری‌ها و ناهمواری‌های زندگی سعی کرده، بر بال خیال و اندیشه سوار شده، طرح یک جامعه آرمانی را تصویر کند. انگیزه او از بیان این شهر خیالی این بوده که از دردها و رنج‌های خود بکاهد و معایب و نواقص جامعه خویش را بازگو کند. از این اندیشه در شعر فارسی با نمادهای مختلفی یاد می‌شود که نتیجه نوعی غم غربت در نهان شاعر است که او را به تخیل جامعه‌ای آرمانی سوق می‌دهد. از جمله شاعرانی که به ترسیم جامعه آرمانی می‌پردازد، قیصر امین پور است. شعر او بازگو کننده مهم ترین و انسانی ترین دغدغه‌های انسان معاصر است که گویی از موطن اصلی خویش جدا افتاده است. آرمان‌های مطلوب و گمشده بشری که در تمام دوره‌های زمانی و در تمام ادیان گمگشته انسان‌هاست هر لحظه در اشعار قیصر گوشزد می‌شود. امین پور شاعر دردمندی بود که دغدغه‌های او درباره آرمان‌های مظلومان در جهان و علاقه‌مندی قلبی‌اش به تحقق جامعه آرمانی به زندگی‌اش معنا می‌بخشید.

کلید واژه‌ها: آرمان شهر، مدینه فاضله، قیصر امین پور

۱- این مقاله مستخرج از پایان نامه کارشناسی ارشد بوده و مورد حمایت دانشگاه آزاد اسلامی واحد تهران مرکزی می‌باشد.

kashani.sadat@gmail.com

۲- دانشجوی کارشناسی ارشد زبان و ادبیات فارسی واحد تهران مرکزی

magozashti@yahoo.com

۳- دانشیار زبان و ادبیات فارسی واحد تهران مرکزی

تاریخ دریافت مقاله: ۱۳۹۶/۸/۲۰ تاریخ پذیرش مقاله: ۱۳۹۶/۱۰/۲۸

مقدمه

بیان مسئله تحقیق

بشر در جستجوی کمال مطلوب خویش (حقیقت-عدالت-صلح-عشق و آرامش) در آرزوی دست یافتن به یک جامعه آرمانی است. از این رو به یاری تخیل خود در سایه خلق چنین جامعه ای (آرمانی) احساس امنیت و آرامش می کند.

انسانی که با زندگی صنعتی و ماشینی امروز آرامش روحی و روانی و سادگی زندگی گذشته و یگانگی و دوستی با طبیعت را از دست داده و با آگاهی نوستالژیک خواهان بازگشت به رویاها و خاطرات دنیای کودکی است و تشنه زندگی بدون درد و رنج و فقر و فارغ از تجدد و مدرنیته است به آرمان شهر می اندیشد. عواملی که به بروز چنین حسی و نهایتاً اندیشیدن به جامعه ای آرمانی می انجامد می تواند به شرح زیر مطرح باشد:

۱- پیچیدگی زندگی، دغدغه ها، حسرت و افسوس گذشته، تنهایی، یاس و ناامیدی و دوری انسانها از یکدیگر در دنیای مدرن و پیشرفت سریع صنعت و تمدن.

۲- میل به رهایی از ظلمت و جهل و ظلم و بی عدالتی و در نهایت اندیشیدن به ظهور منجی و مصلح جهانی (موعود) برای تحقق جامعه آرمانی.

۳- اوضاع نامطلوب روزگار و قرار گرفتن در شرایط سخت و دشوار زندگی و تلاش برای رهایی از چنین وضعی.

۴- مسایل اجتماعی و سیاسی و اقتصادی عصر جدید و میل بازگشت به دوران کودکی و محیط ساده روستا و مدرسه به منظور گریز از پیچیدگی زندگی شهری و مشکلات ناشی از آن.

سوال تحقیق

سوال اصلی این پژوهش اینست که با توجه به عوامل و انگیزه های یادشده آرمان شهر مطلوب قیصر امین پورچه ویژگیهایی دارد؟

هدف تحقیق

۱- شناخت ویژگی‌های آرمان‌شهر در نگاه متفکرین تأثیرگذار در این حوزه

۲- شناخت ویژگی‌های آرمان‌شهر مطلوب قیصر امین پور

همچنین روش تحقیق در این پژوهش کیفی و بر مبنای هدف تحقیق، توصیفی-تحلیلی است و به بیان مهم‌ترین محورهای توصیف و تحلیل یافته‌ها در آثار قیصر امین پور می‌پردازد.

تنوع در موضوع و محتوا از ویژگی‌های عمده شعر قیصر (شاعری که نام کوچکش با حرف آخر عشق آغاز می‌شود) به شمار می‌رود. او در شعر خود به موضوعات گوناگون مانند مسائل اجتماعی، آرمان‌گرایی، صلح، آزادی، ظلم‌ستیزی، انتظار، تقابل سنت و تجدد، تضاد میان باورها و تصورات آدمی با واقعیات موجود و... توجه خاصی نموده است.

مجموعه اشعار اولیه قیصر رنگ ایدئولوژیک و مکتبی دارد و آمیخته با حماسه و عرفان و سرشار از آرمان‌گرایی است که به تدریج به شعری انسان‌مدار، واقع‌بین، جزئی‌نگر و جهان‌گرا تبدیل می‌شود؛ به این ترتیب او در مجموعه‌های بعدی شعر خود، حرکتی را از شعر شعارگرا به سوی شعر شعورگرا و فرهیخته آغاز می‌کند.

از آنجایی که شکوفه‌های نبوغ شعری قیصر با وقوع انقلاب و جنگ همراه بوده است، بنابراین زمینه‌های فکری و محتوایی شعر بعد از انقلاب را می‌توان در اشعار او مشاهده کرد. او بسیار ملتزم به ایدئولوژی و متعهد به ارزش‌های مذهبی است و اعتقادی راسخ به اصول انقلاب و آرمان‌های جمعی دارد. غلبه عناصر ایدئولوژیک انقلاب در شعر قیصر، نشان دهنده آن است که شاعر در درون یک گفتمان خاص و ایدئولوژیک به آفرینش شعر می‌پردازد. بنابراین دوره اول حیات شعری امین پور با آرمان‌گرایی و اندیشه‌های ایدئولوژیک همراه است و بیشتر متأثر از ایدئولوژی‌ها و باورهای شاعر پیرامون جنگ و شهادت است. در همین دوره شعر انقلابی و آرمانی او در قالب زبانی تند و تپنده شکل می‌گیرد و به قطعیت می‌رسد. به همین دلیل،

احساس مسئولیت نسبت به سرنوشت مردم و تأکید بر اجرای عدالت، قیصر را به شاعری عدالت خواه، صلح طلب و نوع دوست تبدیل می کند که بیش از پیش به آرمان ها توجه دارد.

پیشینه پژوهش:

هر چند درباره آرمانشهر در شعر معاصر پژوهش های زیادی صورت نگرفته است، لیکن می توان اهم پژوهش های انجام یافته را به شرح زیر نام برد:

مقاله ها

شریفیان، مهدی و سهیلا صادقی (۱۳۸۸)، عشق به انسان، وطن و مقاومت در شعر قیصر امین پور، پژوهشنامه ادب غنایی، سال هفتم، شماره سیزدهم، هدف از این پژوهش شناسایی و نمایاندن برجستگی های ذهنی و فکری امین پور بر پایه اخلاق و عرفان با زیربنای حماسی است.

صلاحی مقدم، سهیلا (۱۳۸۹)، نوآوری در شعر قیصر امین پور، پژوهشنامه زبان و ادبیات فارسی، سال دوم، شماره ششم. در این مقاله به این پژوهش پاسخ داده شده که آیا اصول نوگرایی و ویژگی های نوآوری در شعر قیصر امین پور دیده می شود یا خیر؟ در این مقاله مجموعه تنفس صبح بررسی شده است.

فتوحی، محمود (۱۳۸۷)، سه صدا، سه رنگ، سه سبک در شعر قیصر امین پور، مجله ادب پژوهش، شماره پنجم. در این مقاله حیات شعری قیصر امین پور، در سه دوره با عنوان سه سبک فعال، منفعل و انعکاسی از هم متمایز شده است. این تقسیم بندی بر اساس تمایزهای زبانی (در قلمرو واژگان نحو)، بلاغی (در تصویرها و صناعات) و اندیشه ها شکل گرفته است.

کتاب ها

بهداروند، ارمان (۱۳۸۸)، این روزها که می گذرد، انتشارات نقش جهان، در این کتاب به بررسی زیباشناختی و سیر تحول اشعار قیصر امین پور پرداخته شده است.

بررسی آرمان شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۸۷۱۱۱

محقق، جواد (۱۳۸۸)، شکفتن در آتش، انتشارات هنر و رسانه اردیبهشت، این کتاب مجموعه‌ای از نقدها و نظرهای شخصیت‌های علمی و ادبی کشور درباره شعر و شخصیت قیصر امین پور با محوریت ادبیات دفاع مقدس است.

کتاب آرمان شهر در اندیشه ایرانی (۱۳۸۱) از حجت اله اصیل.

کتاب «چشم‌اندازهای آرمان شهر در شعر معاصر فارسی» از فاطمه حیدری، که بیشتر با تکیه بر آثار شاعرانی همچون نظامی، عطار و... بررسی شده است و سپس نگاهی به دنیای آرمانی برخی از سرایندگان معاصر فارسی می‌اندازد.

نوآوری این پژوهش نسبت به پژوهش‌های ذکر شده در این است که پژوهش‌های قبل فقط به توصیف آرمان شهر در شعر شاعران پرداخته‌اند؛ حال آنکه این پژوهش ضمن تحلیل آرمان شهر به عنوان کهن‌الگوی مشترک خاستگاه آرمان شهر و هدف از خلق چنین جامعه‌ای را در اشکال مختلف آن مورد تجزیه و تحلیل قرار داده است.

مبانی نظری پژوهش

۱- آرمانشهر

آرمانشهر اصطلاحی است که در اصل از واژه یوتوپیا گرفته شده است. «یوتوپیا یک جامعه ایده آلی است که ساکنان آن به نظر می‌رسد تحت شرایط بسیار کاملی زندگی می‌کنند، بنابراین یوتوپیا یا «یوتوپیا» کلماتی هستند که بیانگر اصطلاحات خیالی هستند که به نظر می‌رسد بسیار ایده آلیست بوده و تحقق آن غیر ممکن است. این کلمه برای اولین بار در کتاب «یوتوپیا»^۱ سرتامس مور آمده و در لاتین تحت عنوان:

Libellus ... de optimo reipublicae statu , deque nore insula utopia

می باشد که در سال ۱۵۱۶ به چاپ رسیده است یوتوپیا ترکیبی از کلمات یونانی ou به معنای «نه» و topos به معنای «مکان» که با هم به معنی «ناکجا آباد» است. (دایره المعارف، ۲۰۰۵، ۱۲ / ۲۲۱)

«این نویسنده انگلیسی (تامس مور) در این کتاب عقاید و افکار خود را در مورد حکومت و جامعه آرمانی بیان داشته و کوشش کرده است تا راه رسیدن به سعادت حقیقی را نشان دهد. اگر چه آرمانشهر نامی است که از یوتوپای تامس مور گرفته شده است ولی در واقع بشر از دیرباز در برابر ناکامیها و بیدادگری های روگاز و ناهمواری هایی که در مسیر زندگی داشته، همیشه شهر آرمانی را آرزو کرده است. به همین جهت در کانون بشری و در شرق و غرب عالم، فیلسوفان و نویسندگان و شاعران هر یک برای نجات انسان از اسارت و ناکامی بر بال خیال و اندیشه سوار شده و خواسته اند تا با طرح یک «مدینه فاضله» جامعه ای را تصویر کنند که از دردها و رنج های بشری کاسته شود و شادکامیها و پیروزیها افزون گردد. در فلسفه سیاسی غرب، «افلاطون» از اولین کسانی است که به طرح آرمانشهر پرداخته است و از ناکجا آبادی سخن می گوید که «فیلسوف در مدینه فرمانروا گردد یا فرمانروا از جمله فیلسوفان باشد.» (بریه، ۱۳۸۴، ۱۸۸)

۱-۱- آرمانشهر افلاطون

افلاطون از جمله کسانی است که نامش در بین معماران شهر آرمانی، بیش از دیگران مشهور است. تقریباً بیشتر کسانی که در مورد آرمانشهر سخن گفته اند به نوعی تحت تأثیر افلاطون بوده اند. و مدینه فاضله او را به یاد داشته اند. به همین علت است که وقتی سخن از شهر آرمانی می شود، افلاطون از شاخص ترین شخصیت هایی است که مورد توجه قرار می گیرد. او در تمدنی می زیست که شکل های گوناگون حکومتی را تجربه کرده بود و به این نتیجه رسیده بود که هیچکدام از آنها به تنهایی نمی تواند آرمان ها و آرزوهای انسانی را برآورده

بررسی آرمان‌شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۸۹۱۱۱

سازد به جهت همین ناکامی‌ها بود که تصمیم گرفت مدینه فاضله‌ای را مهندسی کند که بر پایه یک نظام سیاسی مطلوب شکل گرفته باشد. (فروغی، ۱۳۸۴، ۳۱ - ۳۲)

۱-۲- جامعه مطلوب ارسطو

ارسطو نیز مانند افلاطون از جمله کسانی است که به ترسیم یک جامعه مطلوب می‌پردازد. در جامعه مطلوب او محور سعادت و خوشبختی انسان است او معتقد است «آنچه انسان می‌کند برای سود و خیر است یعنی عمل را غایتی است و غایت مطلوب انسان مراتب دارند، آنچه غایت کل و مطلوب مطلق است مسلماً سعادت و خوشی است اما مردم خوشی را در امور مختلفه می‌انگارند، یعنی به لذات راغب‌اند برخی به مال و جماعتی به جاه. اما چون درست بنگریم می‌بینیم هیچ وجودی به غایت خود نمی‌رسد مگر اینکه همواره وظیفه‌ای که برای او مقرر است به بهترین وجه اجرا کند و انجام وظیفه به بهترین وجه برای هر وجودی فضیلت اوست پس غایت مطلوب انسان یعنی خوشی و سعادت به فضیلت حاصل می‌شود.

(همان، ۵۳)

۲- آرمانشهر در جهان اسلام

۱-۲- مدینه فاضله فارابی

در فلسفه سیاسی شرق و میان فلاسفه اسلامی نیز افرادی چون ابونصر فارابی هستند که با اندیشه فلاسفه غرب چون افلاطون و ارسطو مانوس بوده‌اند. او کتابی دارد به نام «آراء اهل المدینه الفاضله» که مهم‌ترین کتاب فلسفی اسلام است و میان طالبان فلسفه اسلامی چنان اعتباری کسب کرده است که تنها جمهوریت افلاطون با آن قابل مقایسه است. فارابی بین دین و فلسفه آشتی برقرار کرد و مانند افلاطون به «فرضیه اندامواری اجتماع» معتقد بود با این تفاوت که افلاطون طبقات جمهوریت خود را به قوای نفس انسانی تطبیق می‌دهد ولی فارابی به اعضای

بدن. (حلی، ۱۳۸۰، ۳۱۵ - ۳۱۶)

روی هم رفته می توان گفت: « رویکرد به آرمانشهر انسانی، رویکردی سیاسی، فلسفی و اخلاقی است و قرائت (فارابی) تا حدود زیادی تلاوت و تکرار همان اندیشه های افلاطونی است، البته به تفاوت هایی که از یک حکیم مسلمان انتظار می رود، در این اندیشه انسانها تفاوت گوهری با یکدیگر دارند و در شأن و مقام و مرتبه، یکسان کنار هم نمی نشینند، آنان در مرتبه انسانیت موجوداتی خطا کارند و برای رسیدن به حقیقت باید به گونه ای با ماورای این عالم پیوند برقرار کنند. (فلاحی، ۱۳۸۹، ۱۳)

«دیدگاه کارکردی (فونکسیونلی) فارابی»

برای درک نظام طبقاتی مدینه فاضله آگاهی اجمالی به دستگاه فلسفی فارابی ضرورت دارد. زیرا ساختار شهر آرمانی وی پژوهش ذهن و برداشت عقلانی وی از نظام کائنات است. در دستگاه فلسفی فارابی، همه کائنات از فیضان وجود نخست یا ذات پروردگار پدید آمده است و موجودهای عالم در نظامی زی فرودی (متنازل) قرار گرفته اند. به این ترتیب که پس از موجود نخست که مبدأ المبادی است، سلسله مراتب موجودهای عالم به ترتیب «الانقص فالانقص» از کمال به نقصان سیر می کنند تا به مرحله ای می رسند که گاهی فروتر از آن نیستی محض است. (فارابی، ۱۳۵۴، ۱۱۹ - ۱۲۰)

در شهر آرمانی فارابی نیز همین سلسله مراتب برقرار است و مردم بر حسب سرشت و استعداد خویش در سطوح مختلف قرار می گیرند در نخستین سطح رئیس نخست یا رهبر مدینه فاضله با توانائی ها و فضیلت های ویژه قرار دارد این شخص همانند قلب که سبب تکوین دیگر اعضا می شود، سبب و موجد مدینه فاضله است و کارها را به روش شایسته شهر آرمانی سامان می دهد. (همان، ۲۵۷ - ۲۵۹)

«نوابت مدینه فاضله»: فارابی مانند سایر طراحان آرمانشهر، کثر روی و ناسازگاری با نظامهای مدینه فاضله را بر نمی تابد. ناسازگاران با نظامهای مدینه را نوابت یا علف های هرز اجتماع می داند و آنها را با جانور یکی می پندارد. گوید اینان مردمانی بی شعورند که در طبیعت حکم

بررسی آرمان شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۹۱۱۱۱

حیوان را دارند و پای بند اصول مدنی نمی توانند باشند بنابراین با آنان باید همچون حیوان رفتار کرد. باید آن گروهی را که می شود مورد بهره برداری قرار داد، در شهرها برده کرده و با آنان که زیان آورند و برای جامعه بی سود، باید کاری کرد که با حیوان های زیان آور می کنند و نیز با فرزندان آنان نیز چنین رفتاری باید کرد. (فارابی، ۱۳۵۸، ۱۹۸ - ۲۰۴)

این گرایش تند از مدارا به خشونت، در اندیشه همه طراحان آرمانشهر مشترک است زیرا شهری که آنان پی می افکنند، در نهایت کمال است هر ناسازگاری، هر چند ناچیز، این کمال مطلق را مخدوش می کند. از این رو، سختگیری و خشونت همچون راه یگانه جلوگیری از ناهماهنگی و برای حفظ نظام و سامان شهر آرمانی، ناگزیر می شود. (اصیل، ۱۳۹۳، ۱۵۳)

با مطالعه بر روی کتب آسمانی ادیان مختلف می توان دریافت که این ادیان خود به این نکته که زندگی انسان در مسیری غیر از مسیر ایده آل و آرمانی سیر می کند، معتقد بودند و هم از این روی تمام انبیاء از جمله پیامبرانی که دارای کتب آسمانی بوده اند، دلیل حضور خود را هدایت و سوق دادن بشر به مسیر اصلی و ایده آل و بازگرداندن او به دوران خوش پیش از هبوط، ذکر کرده اند. پس روی آوردن به سوی آرمانشهر منشأ الهی دارد. ادیان مختلف با پرداختن به ذکر توصیفات از بهشت موعود اندیشه های آرمانی را القاء نموده اند و پیروان را به آن نوید داده اند به علاوه اعتقاد به ظهور موعود و تأسیس جامعه آرمانی توسط او در اکثریت ادیان دیده می شود. مهدی (عج) موعود شیعه، فارقلیط موعود مسیحیان، مسیح (یا ماشیا) موعود یهود، سوشیانت موعود مزدیسنا و .... همه نمونه هایی از این اعتقاد می باشند. (سجادی، ۱۳۶۱، ۴۷)

در این راستا، شیعیان بر این باورند که تاریخ بشری به رغم فراز و نشیب ها، فرجامی خجسته دارد و با ظهور مهدی (ع) کار جهان به سامان می آید و آدمی به رستگاری دست می یابد. اندیشه آرمانشهری، آرمانی شریف است که یا ریشه در اساطیر کهن دارد یا از تخیل فرهیختگان و تأمل آنان در اوضاع و احوال روزگارشان حاصل می شود و قصد طراحی آن

معرفی نظام آرمانی‌ای است که هم به عنوان غایت کمال جویی انسان بکار می‌رود، و هم نفی نظام‌های سیاسی موجود است، اما حکومت مهدی (ع)، وعده‌ای است مقدّر که بر احادیث و اخبار استوار است و شیعیان آن را امری محتوم و متحقق در آینده می‌دانند.

این اعتقاد به آینده‌ای سعادت‌مند، بر ذهن متفکران و فیلسوفان شیعه بی‌اثر نبوده است. مطرح شدن اندیشه «مدینه فاضله» و صفت‌های والای رهبری در دستگاه فلسفی فارابی و ابن‌سینا و خواجه نصیرالدین طوسی را نباید تصادفی تلقی کرد. هر سه حکیم، شیعه بودند و اندیشه برترین جامعه را اگر چه با استنتاج عقلی پروردند، جوهر و زیربنای چنین اندیشه‌ای در اعتقادات مذهبی آنان نهفته بوده است. (اصیل، ۱۳۹۳، ۸۵ - ۸۶)

احادیث و اخباری که ظهور مهدی موعود (ع) و حکومت او را بشارت می‌دهند، همگی دورنمای یک نظام آرمانی را در آینده ترسیم می‌کنند. نظامی که همه آرزوهای بشر را برآورده می‌کند و در آن آسایش و رفاه و برابری و برادری بر زندگی سایه می‌افکند. (همان، ۸۶)

۳- «اندیشه آرمانشهری در ایران معاصر»

از سده نوزدهم میلادی، روابط تازه ایران و باختر زمین، اندیشه ایرانیان و نگرششان را به زندگی دگرگون کرد. پژوهش‌های تاریخی و باستان‌شناسی گونه‌ای نگاه تازه به تاریخ کشور پدید آورد و بالیدن به روزگار با شکوه هخامنشیان و اشکانیان و ساسانیان با نازیدن به عصر زرین اساطیر شاهنامه در آمیخت. ایرانی در تاریخ کشورش دوران درخشانی یافت که خود آگاهی ملی و تاریخی او را افزود.

در کنار این خود آگاهی که احساسات ملی مردم را برمی‌انگیخت، برخی نوشته‌های خیالبافانه نیز تصور عصر زرین باستانی را قوت می‌بخشید. (همان، ۱۷۳)

روشنفکران ایرانی در این خوش‌بینی سده نوزدهم که جهان در پرتو دانش رشک بهشت خواهد شد، انباز بودند با آنکه نگرش کلی به معجزه دانش، آرمانی می‌نمود، رمان کوچک

بررسی آرمان شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۹۳۱۱۱

مجمع دیوانگان نوشته عبدالحسین صنعتی زاده کرمانی بیانیه صاحبان اندیشه خوش بینانه در ایران نیمه نخست سده بیستم بود. کتاب اخیر شرح آرمانشهری است که در نوع خویش در ادب فارسی بی مانند است و نخستین « او تو پیا در زبان فارسی است» (آریان پور، ۲/ ۲۷۴)

صادق هدایت که در همه آثارش نوعی ناامیدی و یأس فلسفی به چشم می آید، قصه ای خوش بینانه دارد. که آن را در مایه ادبیات توده نوشته و برای بیان داستان از ادب توده و اسطوره هر دو یاری گرفته است. این قصه آب زندگی نام دارد و از آرمانشهری می گوید که از دید تقابل با نا آرمانشهر یا «مدینه غیر فاضله» شنیدنی است (اصیل، ۱۳۹۳، ۱۹۶-۱۹۷)

از هنگام انقلاب مشروطیت به مدت نیم سده، مردم ایران رویدادهای سیاسی مهمی را تجربه کردند کامیابی ها داشتند، و ناکامی ها دیدند. اما کودتای ۲۸ مرداد ۱۳۳۲، برای اهل اندیشه و هنر از هر رویدادی کوبنده تر بود. زیرا امیدهایی را بر باد داد که نور آن پس از سپری شدن یک دوره اختناق شدید بر دل ها تابیده بود، و چونان که بازگشت بیماری پس از بهبود نسبی نا امید کننده و خرد کننده است. آغاز شدن جباریت سرکوبگر تازه نیز برای روشن اندیشان ضربه ای خرد کننده بود. بسیاری از اندیشمندان و هنروران امید خود را به بهروزی مردم از دست دادند و به گوشه تنهایی و تخیل پناهندند. از آنجا که به گفته فردوسی هنر خوار شد و به نیکی نرفتی سخن جز به راز، شعر و ادب فارسی که محتوای آن سیاسی بود، به نمادگرایی روی آورد و پیدا بود که مفهوم آرمانشهر که بار سیاسی فراوان داشت، و بدیل جباریت سرکوبگر بود، در آثار شاعران اهمیت یافت، بدین سبب بود که پنج تن از شاعران بزرگ معاصر، شهریار، اخوان ثالث، فروغ فرحزاد، سهراب سپهری و شاملو هر یک با برداشت ویژه خود به این مقوله پرداخته و آرمانشهرهایی هر چند ناباورانه، سروده اند تا ناخرسندی خود را از وضع موجود نشان دهند. هر چند این آرمانشهرها (جز در مورد سپهری و شاملو) همه خوابهایی بی تعبیر است (همان، ۲۰۱)

اکنون به بررسی و تجزیه و تحلیل ارمانشهر (آرمانگرایی) در اشعار قیصر امین پور می پردازیم:

۱- آرمان شهر

«طرحی برای صلح (۳)»

شهیدی که بر خاک می خفت

سر انگشت در خون خود می زد و می نوشت

دو سه حرف بر سنگ:

«به امید پیروزی واقعی

نه در جنگ،

که بر جنگ!» (امین پور، ۱۳۹۳، ۱۷)

(سرودن از صلح و آرامش و نفی خشونت و جنگ و آرمان‌گرایی، عنصر غالب و برجسته شعر قیصر است.)

ژرژ کلمانسو می گوید: «جنگ کردن، آسان‌تر از صلح کردن است.» و سخن گفتن از صلح دشوارتر از جنگ است؛ زیرا جنگ امری واقعی است اما از آشتی و آرمان سخن گفتن، به قدرت تخیل، اندیشه و تجربه بیشتری نیاز دارد.» (ایران زاده، ۱۳۸۷، ۲۹ - ۳۱). ((با همین اعتقاد است که امین پور «طرحی برای صلح» ارائه می‌دهد، شعری که بیشتر به نمایشنامه‌ای موجز شباهت دارد؛ همراه با پایانی که مخاطب را به سوی حقیقت سوق می‌دهد. او در این شعر، در مواجهه با درد و رنج، بیشتر رویکردی عاشقانه دارد. (همان، ۲۸)

«روز ناگزیر»

... و خواب در دهان مسلسل‌ها / خمیازه می‌کشد / و کفش‌های کهنه سربازی / در کنج موزه‌های قدیمی

با تار عنکبوت گره می‌خورند / روزی که توپ‌ها / در دست کودکان / از باد پیر شوند.... (امین

پور، ۱۳۹۳، ۲۳۸)

بررسی آرمان‌شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۹۵۱۱۱

آرمان‌گرایانه‌ترین شکل اندیشه‌های قیصر هنگامی جلوه می‌کند که او از صلح سخن می‌گوید و این مسئله برخاسته از اعتقادات درونی شاعر است. در «روز ناگزیر»، امین پور روز آرمانی خود را روزی می‌داند که خواب در دهان مسلسل‌ها خمیازه می‌کشد و صلح و آرامش بر همه جا حکم فرماست و اثری از جنگ نیست. روزی که «توپ‌ها در دست کودکان از باد پیر شوند»، روزی که روی احساس آدم‌ها، مثل لباس قیمت گذاشته نمی‌شود. روزی که همه بشریت به آزادی و آرامش دست یابند و به رهایی برسند. شاعر با زبانی نمادین از «پروانه» به عنوان نماد انسانی آزاد و رها یاد می‌کند که از پرواز و آزادی بازمانده است.

«شعر نیمایی» «روز ناگزیر» را نقطه عزیمت «قیصر» و جداکننده دو دوره شعری او می‌دانند؛ این شعر مفصل در مجموعه «آینه‌های ناگهان» آمده است. این روز ناگزیر، روز آرمانی شاعر است؛ روزی که همه بشریت به آزادی و آسایش خواهند رسید، بدون قید مسلمان و غیر مسلمان، شیعه و غیر شیعه، انقلابی و غیر انقلابی بودن، بدون اینکه در فلان جنگ، این طرف ایستاده باشد یا آن طرف. انسان به معنای نفس کریم، در این روز ناگزیر که در همه ادیان وجود دارد، به رهایی می‌رسد. او منتظر منجی است که در آن روز، کرامت را به انسان برمی‌گرداند؛ در چنان جهانی، نه ظلمی وجود دارد، نه جنگی واجب می‌آید.» (محقق، ۱۳۷۸، ۱۱۹ - ۱۲۱)

قیصر امین پور در روزگار جوانی خویش که مقارن با ایام جنگ و دفاع مقدس است، شاعری متعهد و آرمان‌گراست و به ترسیم آرمان شهر و مدینه فاضله نمی‌پردازد و وضع موجود جامعه خود را انکار نمی‌کند و می‌پذیرد.

او پس از جنگ تحمیلی، با دنیایی بی تفاوت و سرشار از خشونت و ظلم، بدون عاطفه و بی احساس مواجه است. قیصر در برابر این تضاد دچار درد و رنج می‌شود و به شاعری دردمند تبدیل می‌گردد که امید به شناخت خویشتن «مسئله انسان‌شناسی و خودشناسی، یکی از پر بسامدترین مسائل دنیای درون و بیرون در ساحت باورها و عقاید قیصر است». و ایمان به حقیقت مطلق، آرمان اوست. (گرگی، ۱۳۹۴، ۲۹ - ۳۰)

«باد بی قراری»

«این باد بی قراری ....»

وقتی که می وزد

دل های سر نهاده ما

بوی بهانه های قدیمی

می گیرد

و زخم های کهنه ما باز

در انتظار حادثه ای تازه

خمیازه می کشند

انگار

بوی رفتن

می آید (امین پور، ۱۳۹۳، ۳۳۶)

«غلام رضا رحمدل» شاعر و استاد دانشگاه گیلان، درباره آرمانگرایی در شعر «قیصر»

می نویسد: «قیصر در دو اثر آغازین خود، نشان می دهد که برای آرمان ها شعر سروده است اما

این آرمان ها به تدریج از رنگ و رونق پیشین تخلیه می شوند... این مناظر مانند آینه، ناگهان

مقابل چشم انقلابیون آرمان اندیش و «قیصر» سبز شد و مجموعه «آینه های ناگهان» شکل

گرفت.» (امیری خراسانی، ۱۳۸۴، ۱۰۶)

۲- شعر انتظار

«روز ناگزیر»

... روزی که دست خواهش، کوتاه / روزی که التماس گناه است... / روز و فور لبخند / لبخند بی

دریغ

لبخند بی مضایقه چشم ها / آن روز / بی چشم داشت بودن لبخند / قانون مهربانی است...

بررسی آرمان شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۹۷۱۱۱

این روزها که می گذرد، هر روز / در انتظار آمدنت هستم! / اما / با من بگو که آیا، من نیز / در روزگار آمدنت هستم؟ (امین پور، ۱۳۹۳، ۲۳۷ - ۲۴۰)

بعد از دوران جنگ، آرمان شهر قیصر، بیشتر در قالب «شعر انتظار» مطرح می شود. او دل بسته جهان موعود است (جهانی عاری از جنگ، ظلم و ستیز و سرشار از عدالت، صلح، عشق و آرامش) و در عالم شعر و خیال به ترسیم ویژگی های جامعه آرمانی خود می پردازد. «روز ناگزیر»، آرزوی آرمان شهری است که تنها به دست منجی (حضرت مهدی) تحقق خواهد یافت؛ امین پور در این شعر، جهان پس از ظهور منجی را به تصویر می کشد که روزی در آن، عدالت حکمفرما خواهد شد و این امر از آرمان های بشری حکایت می کند. (رزم جو، ۱۳۶۸، ۲۳)

«صبح بی تو»

صبح بی تو رنگ بعد از ظهر یک آدینه دارد

بی تو حتی مهربانی حالتی از کینه دارد.....

«ناگهان قفل بزرگ تیرگی را می گشاید

آنکه در دستش کلید شهر پر آئینه دارد» (امین پور، ۱۳۹۳، ۴۰۹)

(نکته مهم در این گونه از اشعار امین پور، این است که او در اغلب این نوع سروده ها، برای به تحقق پیوستن آرمان های بشر، به ظهور یک مصلح در آخر الزمان ایمان دارد و این مصلح همان حضرت مهدی (عج) است. به اعتقاد قیصر، «ظهور منجی موعود به عنوان امداد غیبی و

تحقق آرمان های بشری است.» (روشنفکر، ۱۳۹۰، ۶۲)

نمونه های دیگر این عقیده را می توان در قطعه های «(عید)»، «(بفرمائید)»، «(پیشواز)»، «(مهمانی)» و «(لحظه های کاغذی)» مشاهده نمود.

نتایج مقاله

۱) قیصر امین پور یکی از بزرگ‌ترین شاعران دو سه دهه اخیر است که به مقوله انسان و مفاهیم مرتبط با آن از جمله درد و رنج بشری و آرمان‌ها توجه ویژه‌ای داشته است و در زندگی هنری و اجتماعی خویش درگیر این مفهوم و واقعیت بوده است. وی در اشعار خود محورهای موضوعی گوناگونی (از جمله مسائل اجتماعی، آرمان‌گرایی، صلح، آزادی، ظلم‌ستیزی و انتظار) را مد نظر قرار داده که در مسیر تحول شعرش به عمق گرائیده و گسترش یافته است.

۲) قیصر راوی دردها و آرمان‌های مشترک مردم روزگار خویش است. پس از جنگ و دفاع مقدس، لحن حماسی او به لحن اعتراض و اندوه بدل می‌شود و تضاد میان باورها و تصورات او با واقعیات موجود جامعه، وی را به شاعری دردمند تبدیل می‌کند. آرمان‌های قیصر به عنوان شاعری که اهتمام به بیان آرمان‌ها و حرمان‌های مردم داشت و خود را در خدمت اعتقادات و باورهای مردمش می‌دید با خاتمه جنگ به پایان نمی‌رسد. او شاعری متعهد و آرمان‌گرا بود و تا زمان مرگش نیز به آرمان‌هایش معتقد باقی ماند.

۳) امین پور به مسئله انتظار نگاه ویژه‌ای دارد زیرا همواره در اندیشه و آرزوی ایجاد جامعه جهانی واحد و عادلانه است و به همین دلیل می‌توان او را شاعر انتظار نامید.

۴) مهم‌ترین استعاره‌های زندگی در گفتمان اندیشه قیصر به ویژه در مجموعه اشعار پایانی او (دستور زبان عشق)، تراژیک بودن حیات و درد و رنج بودن زندگی است که به انحاء مختلف در شعر او تبلور یافته است.

بررسی آرمان‌شهر (مدینه فاضله) در اشعار قیصر امین پور بر اساس آراء فارابی ۹۹۱۱۱

کتابشناسی

- ۱- آریانپور، منوچهر. (۱۳۸۰). فرهنگ پیشرو آریانپور، جلد ۴، انگلیسی به فارسی، تهران: انتشارات جهان رایانه.
- ۲- ایران زاده، نعمت اله. (۱۳۸۷). صلح در اشعار قیصر امین پور، چاپ اول، تهران: انتشارات سخن.
- ۳- اصیل، حجت اله. (۱۳۹۳). آرمان شهر در اندیشه ایرانی، چاپ سوم، تهران: انتشارات نی.
- ۴- امین پور، قیصر. (۱۳۹۳). مجموعه کامل اشعار، چاپ یازدهم، تهران: انتشارات مروارید.
- ۵- بریه، امیل. (۱۳۸۴). تاریخ فلسفه در دوره یونانی، ترجمه علیمراد مرادی، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
- ۶- حلبی، علی اصغر. (۱۳۸۰). تاریخ اندیشه‌های سیاسی در ایران و اسلام، تهران: انتشارات اساطیر.
- ۷- فارابی، ابونصر محمدبن محمد. (۱۳۵۴). اندیشه‌های اهل مدینه فاضله، ترجمه سید جعفر سجادی، تهران: شورای عالی فرهنگ و هنر ایران.
- ۸- فارابی، ابونصر محمدبن محمد. (۱۳۵۸). سیاست مدینه، ترجمه سید جعفر سجادی، تهران: انتشارات انجمن فلسفه ایران.
- ۹- فروغی، محمدعلی. (۱۳۸۴). سیر حکمت در اروپا، تهران: انتشارات زوآر.
- ۱۰- گرجی، مصطفی. (۱۳۹۴). قاف حرف آخر عشق، تهران: انتشارات اساطیر.
- ۱۱- محقق، جواد. (۱۳۷۸). شکفتن در آتش، تهران: هنر رسانه‌ای اردیبهشت.
- ۱۲- رزمجو، حسین. (۱۳۶۸). انسان آرمانی و کامل در ادبیات حماسی و عرفانی فارسی، چاپ اول، تهران: انتشارات امیرکبیر.
- ۱۳- امیری خراسانی، احمد. (۱۳۸۴). نامه پایداری (مقالات کنگره ادبیات پایداری)، کرمان.
- ۱۴- روشنفکر، کبری؛ زارع برمی، مرتضی؛ قبادی، حسینعلی. (۱۳۹۰). «تحلیل تطبیقی درونمایه‌های مقاومت در اشعار «سمیح القاسم»، «حسن حسینی»، «قیصر امین پور»، فصلنامه پژوهش‌های زبان و ادبیات تطبیقی، شماره ۴ (پیاپی ۸)، صص ۷۱-۴۱.
- ۱۵- فلاحی، کیومرث. (۱۳۸۹). آرمان شهر و راهبردهای آن، مجله اطلاعات، سیاسی و اقتصادی، سال بیست و چهارم، شماره نهم و دهم، صص ۲۷۴-۲۷۳.